

”Kärlek är motsatsen till makt och kontroll”

- en kritisk analys av undervisningsmaterial i maskulinitetsfrågor

Ett stort tack till Marta Cuesta för råd, inspiration och motivation

Abstract

Vårt mål med denna uppsats är att förstå de ideologier som finns representerade i ett utbildningsmaterial riktat till ungdomar om problematiken kring mäns våld mot kvinnor. Vi använder oss av en kombinerad argumentations- och ideologianalys för att nå svaret på vår frågeställning. Detta är en oortodox metod inom genusvetenskapen, vilken får oss att positionera oss feministisk-empiristiskt. Detta har bevisat för oss hur genusvetenskapen kan utvecklas och anammas även av mer traditionella discipliner.

Svaret på frågeställningen är att materialet har en maktkritisk poststrukturalistisk intention, där postkoloniala och queerteoretiska antaganden marginaliserats till förmån för könsaspekten av maktförhållandena. Våra huvudsakliga reflektioner är först och främst att det undersökta materialet till viss del schabloniserar maskulinitetsidealen och förenklar dem för att skapa större genomslagskraft. Vidare, och som en följd av detta, problematiseras inte familjen som institution, utan materialet målar upp bilden av ett normalt fungerande kärleksförhållande där våld inte behöver förekomma. Detta utan att visa att detta är en faktisk möjlighet inom ramen för klassisk familjebildning. Den sista poängen är frågan om vems ansvar det är att förändra strukturen, där det största ansvaret ges de våldsamma männen.

Nyckelord: Maskulinitet, hustrumisshandel, skola, ideologier, genus.

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Syfte och problemformulering	1
1.2	Positionering.....	2
1.3	Begreppsdefinitioner	4
1.3.1	Kön	4
1.3.2	Genus.....	4
1.3.3	Intersektionalitet.....	5
1.3.4	Maskulinitet.....	5
1.4	Avgränsning	6
2	Ideologisk analys	7
2.1	Att hitta argument.....	7
2.2	Att tolka ideologier.....	10
2.3	Reflektioner kring materialets intermedialitet.....	13
3	Teoretiska perspektiv	15
3.1	Män som slår kvinnor.....	15
3.2	Teoretiserandet av maskulinitet	17
3.3	Genus, intersektionalitet och pedagogiska bekymmer.....	20
4	Empiri	23
4.1	Lärarpamfletten – information till läraren.....	23
4.2	Filmmaterialet	24
4.2.1	Filmen – historien om Martins våld.....	24

4.2.2	Extramaterial – pedagogiska hjälpmedel till läraren.....	25
5	Analys.....	27
5.1	Pamflettanalys	27
5.1.1	Antibiologism.....	27
5.1.2	Strukturen – män och kvinnor	28
5.1.3	Våld i relation till makt	30
5.1.4	Makt och kontroll	31
5.1.5	Manlighet = makt?	32
5.1.6	Outtalade normativa tendenser i materialet.....	33
5.1.7	Enskilt ansvar, individfokus	35
5.2	Pamflettens ideologier och filmens	35
6	Avslutande diskussion	38
7	Referenser.....	44

1 Inledning

Det Göteborgsbaserade företaget Amphi har utvecklat undervisningsmaterial i genusfrågor för skolor, ”Ingen ser oss”. Materialet består dels av en film, som ska visas för eleverna för att väcka intresse, men också av material för läraren. Lärarmaterialet består till att börja med av ett kapitel i grundläggande genusvetenskaplig teori och begreppsdefinitioner kring dessa. Dessutom finns det ett medföljande förslag på upplägg som syftar till att göra det lättare för läraren att undervisa i ämnet.

”Utbildningsmaterialet Ingen ser oss utgår ifrån vår nyproducerade novellfilm med samma namn. I filmen får vi följa Martin och hans våldsamma beteende mot sin familj. Utbildningsmaterialet är baserat på filmens handling och är indelat i tre kapitel: Med fokus på barnen, Med fokus på kvinnan och Med fokus på mannen. Varje kapitel är indelat i ett antal teman. Med fokus på barnen tar upp frågor om vad våld är och diskuterar barns utsatthet. I kapitlet Med fokus på kvinnan diskuterar vi föreställningar om kärlek och svartsjuka och hur normaliseringsprocesser gör det svårt för våldsutsatta personer att lämna den som förtrycker dem. Med fokus på mannen tar upp frågor om manlighet och våld och hur ideal kring manlighet skapas och upprätthålls i samhället. Genom att diskutera våld, manlighetsideal och maktrelationer kan vi ifrågasätta de normer som sätter likhetstecken mellan manlighet och våld. Diskussionen om maskulinitet betonar också vikten av att engagera män och unga killar i jämställdhetsarbete.”¹

1.1 Syfte och problemformulering

Vi vill på ett mångfasetterat sätt analysera materialet och dels se huruvida det är genomgående konsistent i användandet av teorier, dels se hur materialet skildrar våld i hemmet och hur materialet kopplar detta till genusvetenskaplig teori. Vi vill även titta närmre på hur materialets analys av maskulinitetsbegreppet förhåller sig till moderna genusvetenskapliga teorier kring maskulinitet. Syftet är även att jämföra de olika delarna i materialet och utvärdera hur väl dessa två delar styrker varandra. I diskussionen om materialet problematiserar vi den pedagogiska aspekten av materialet i relation till maskulinitetsteorier. Oavsett forskningsrön är ju poängen

---

¹ www.rumstockholm.se

med materialet att väcka unga människors genusmedvetande. Därför kommer vår huvudsakliga frågeställning genom uppsatsen att vara:

- Vilken feministisk agenda representeras i lärarpamfletten och hur kan filmen tolkas i relation till den, vilka problem kan uppstå med denna ideologiska positionering?

När vi försökt att besvara denna fråga, vilket i huvudsak sker i analyskapitlet, vill vi lyfta diskussionen ännu ett steg, för att problematisera materialets målgrupp i relation till ideologierna och agendan:

- Hur tar materialet hänsyn till målgruppen och dess heterogenitet beträffande den unga åldern, sexualitetsaspekter och etniska olikheter hos dessa?

1.2 Positionering

Vår uppsats syftar till att jämföra skillnaderna på de genusteorier som står att finna i vår empiri med andra genusteorier för att med hjälp av textanalyser se vad som är centralt eller perifert. Vi kommer att använda oss av ideologianalys med tillhörande argumentationsanalys. Vi ämnar alltså inte komma fram till något nydanande i vår studie utan vill, med hjälp av textanalysen som grund, undersöka hur pass adekvat utbildningsmaterialet är i förhållande till heterogeniteten i en skolklass. Vi är alltså framför allt intresserade av att undersöka den text som utgör vår empiri explicit, inte vad skolklasser tycker eller lär sig av materialet. Traditionellt sett är argumentationsanalysen en del av logiken inom det filosofiska kunskapsfältet. Den grundläggande epistemologiska frågeställningen bör därför i den här uppsatsen vara:

Hur ställer vi oss som genusmedvetna forskare till ett metodval som helt lämnats utanför en feministisk debatt sånär som genom små fragment av teorier?

Vi har funnit att den feministiska empirismen såsom den beskrivs både av Gayle Letherby och Alessandra Tanesini² närmast matchar våra möjligheter att besvara vår frågeställning och väljer därför att, med vissa undantag, utgå från den. I en eventuell intervjusituation hade vi med största

---

² Tanesini, 1999

sannolikhet försökt att gå in i projektet med ett helt annorlunda vetenskapsteoretiskt fokus men vid ett textanalyserande tillvägagångssätt blir forskaren nästan per automatik subjektet.³

Det finns två viktiga skillnader mellan klassisk feministisk empirism och den sortens forskning som vi ämnar bedriva. För det första, att sluta sig helt och fullt till den feministiska empirismen är att sluta sig till att det klassiskt empiristiska tillvägagångssättet för forskning i grunden är det rätta men att fel frågor ställs av forskarna för att nå bättre vetande.⁴ En feministiskt empiristisk lösning på problemet, det vill säga att universiteten bedriver patriarkal forskning, skulle därför vara att se till att alla människor - och då menar vi alla människor - kan nå och når en forskarrollposition som kunskapssubjekt.⁵ Detta är någonting som vi idag tvunget ser som omöjligt. Vi måste alltså, för att nå en annan lösning på problematiken, våga inse att kunskap måste kunna valideras och legitimeras även utan att forskaren genomför sina studier som det allsmäktiga subjektet. En grund till detta ser vi i det faktum att forskare måste våga förklara för allmänheten att varje vetenskapligt framsteg är dels en makthandling och dels ett politiskt ställningstagande. Vi vägrar tro att kunskapande alltid kommer att behöva vara någonting som ett forskande subjekt är nyckeln till, däremot tycker vi ändå att det är viktigt att ta ställning för att det inte nödvändigtvis är relevant att alla gånger hålla sig på en metavetenskaplig nivå i diskussionen. Så länge kvinnor fortfarande blir osynliggjorda inom läkemedelsforskningen kommer det vara viktigt att bedriva feministisk empiristisk forskning. Så länge strukturalister osynliggör vissa människor och det bara är de med makt som har råd att säga ifrån, kommer poststrukturalister behövas inom akademien. Så länge vilken forskare som helst självgott lutar sig tillbaka så kommer det att behövas postmodernistiskt inspirerade vetenskapsteoretiker. Men det är just därför, inte för att synliggöra vad som är rätt eller fel bedriven forskning.

Den andra skillnaden mot den traditionellt feministisk-empiristiska hållningen är att då vi samtidigt utgår från en relativt strukturalistisk genusanalys som den i det studerade materialet förmodligen kommer att ge oss och mer poststrukturalistiska sådana, påstår vi att vi därigenom legitimerar kunskap som inte skulle ha legitimerats genom en klassiskt empiristisk teoretisk modell. Därav kan man, om man läser mellan raderna i uppsatsen, sluta sig till att det inte är

---

³ Tanesini, 1999

⁴ Letherby, 2003

⁵ Tanesini, 1999

frågan om en feministiskt empiristisk vetenskapsteoretisk modell i dess traditionella form utan om erkännandet av kunskap som skapats genom årtionden av uttalat antipatriarkal forskning, som vi i vår problematiska patriarkala subjektsposition snarast försöker bryta ner till sin mest lättillgängliga form – argument – för att sedan låta dessa tala för och mot varandra.

1.3 Begreppsdefinitioner

1.3.1 Kön

Då vi använder oss av begreppet kön i uppsatsen syftar vi till kön som biologisk variabel, men detta inte utan ett tillhörande genus. Kön som kategori vore ointressant att diskutera om det inte var ett ord laddat med kulturella föreställningar. Detta i enlighet med R.W. Connells definition av kön.⁶ Judith Butler motsätter sig den uppdelning som finns mellan kön och genus, och hävdar att den uppdelningen i två sociala genus med tillhörande kropp som ska kontrastera varandra finns inom feministisk forskning för att osynliggöra den subversiva kraft som finns inom HBT-kulturerna.⁷ Detta är en intressant och viktig poäng men större fokus på denna problematik skulle leda vårt resonemang alltför långt från den ursprungliga frågeställningen.

1.3.2 Genus

Givetvis finns det många sätt att teoretiskt förklara vad genus är. Harding⁸ förklarar vad genus är utifrån en tredelad modell. Strukturellt genus handlar om arbetets organisering och uppdelning. Individuellt genus är den socialt konstruerade individuella identiteten. Det är här betydande, vad gäller omgivningens värderingar, vilka stärker eller försvagar individens identitet. Symboliskt genus står för det språk som används i vardagen och av institutioner och värdesystem. Man kan med lätthet tyda det symboliska genuset genom språket, i form av dikotomier som manligt/kvinnligt, aktivt/passivt, objektivi/subjektivt. I vår uppsats kommer vi dock att referera

---

⁶ Connell, 2003

⁷ Rosenberg, 2005

⁸ Harding, 1986

till genus ur ett mer Connellskt perspektiv, det vill säga ett genus som är ständigt föränderligt. Vi ser, liksom Connell⁹, genus som något vi förhåller oss till varje dag. Beroende på vem vi är med eller i vilken situation vi är i, tillåter vi oss själva att anta olika slags genuspositioner. Givetvis är det inte endast vi själva som väljer hur vi spelar detta spel men blir vi medvetna om det kan vi faktiskt bryta oss ur vissa mönster.

1.3.3 Intersektionalitet

Intersektionalitetsperspektivet är, mycket förenklat det perspektiv man använder sig av för att komma åt problematiken med att bortse från vissa aspekter när man analyserar sociala processer. Historiskt sett har det oftast, inom feminismen i västvärlden, underfokuserats på perspektiv som etnicitet, sexualitet och till viss del även klass, samtidigt som det överfokuserats på könsperspektivet. Det som intersektionalitetsperspektivet syftar till är att hitta en balans mellan dessa perspektiv och sammanfoga dem i analyser av sociala processer. Att anamma intersektionalitetsperspektivet innebär att man även anammar synen att makten konstitueras utifrån kön, klass, etniska strukturer och andra variabler simultant.¹⁰ Det är också viktigt att förstå att dessa aspekter interrelateras på olika sätt och olika mycket beroende på de olika sociala sammanhangen. Kanske de viktigaste aspekterna som tas upp utifrån ett intersektionalitetsperspektiv, är de som ifrågasätter hur makt och ojämlikheter återskapas genom sociala koder, som grundar sig dels i rasifiering, som (åter)skapar en hierarki baserad på "ras", dels den bekände uppdelning som baseras på antagandet om kvinnors och mäns biologiska och kulturella skillnader.¹¹

1.3.4 Maskulinitet

Connells teorier, menar vi, kan användas såväl på maskuliniteter som på feminiteter och hur dessa skapas. Inom maskulinitetsforskning har det gjorts en hierarkisk uppdelning av maskuliniteter. Connell har gjort detta utifrån en strukturell nivå med poststrukturalistiska

---

⁹ Connell, 2002

¹⁰ Los Reyes & Mulinari, 2005

¹¹ Ibid.

teorier. Hegemonin är den förklaringsmodell som förklarar vilken sorts maskulinitet som anses vara bättre än andra, olika maskuliniteter har olika status över tid och förändras med hjälp av media, samhällsideologier etc. Oavsett vilken maskulinitet du tillhör, är du del av hegemonitrappan på något vis. Med att vara ”medlöpare” i detta menas att oavsett om du, som man har en hög eller låg status, alltid har en överordnad position gentemot kvinnor.¹²

1.4 Avgränsning

Den mest iögonfallande avgränsningen vi gör är att centrera analysen kring textens ideologi, och alltså medvetet utelämna hur materialet fungerar och vad det har för inverkan på elevernas förståelse av våld och makt. Detta till trots är det svårt att komma runt att utbildningsmaterialet finns framför allt av anledningen att utbilda elever. Därför kommer vi att i diskussionen lämna öppna frågor kring vår tolkning av materialets ideologi.

Vidare kommer vi framför allt att, i enlighet med utbildningsmaterialet, lägga vår teoretiska tyngd på maskuliniteten. I och med att vår metod innefattar ideologikritisk tolkning kommer vi dock att behöva komplettera denna med andra teorier, vilka vi redogör för i korthet efter behov. Målet med analysen är ju inte att teoretisera mäns våld mot kvinnor utifrån ett speciellt perspektiv, utan snarare att genom andra teorier problematisera varje del av den ideologi som manifesteras i materialet. Däremot kommer vi att i vårt teorikapitel redogöra för olika teorier kring maskulinitet och mäns våld mot kvinnor för att skapa en förståelse för tidigare sätt att problematisera fenomenet, för att sedan ställa dessa i relation till utbildningsmaterialets sätt att problematisera det.

---

¹² Connell, 1995

2 Ideologisk analys

Eftersom vårt mål med uppsatsen är att ta reda på vilken eller vilka feminismer som vårt empiriska material grundar sig på, anser vi att det bästa och mest ändamålsenliga tillvägagångssättet är genom textanalys. Visserligen faller därmed dels diskursiva tendenser och mer målrelaterade faktorer bort, vilket skulle kunna vara intressant eftersom empirin i fråga är ett undervisningsunderlag. Vi anser dock att en sådan läsning av materialet ändå skulle kräva en analys likvärdig den vi gör nu och därmed skulle uppsatsen komma att bli alltför omfattande. Textanalyser kan man göra på många olika sätt, men med tanke på frågeställningen förefaller en ideologianalys nära till hands. Detta sker dock med tyngdpunkten på argumentationsanalysen som föregår den ideologiska kartläggningen, eftersom vi befarar att materialets ideologiska funktioner inte kommer att vara helt konsistenta, utan visa på fragment av olika teoretiska skolor, vilka kanske inte kommer att vara förenbara i en ren ideologi.

Målet med argumentationsaspekten av analysen är att kristallisera ut de rent teoretiskt viktiga teserna och argumenten som bärs upp i texten, medan ideologianalysens främsta mål är att utkristallisera feminismen, eller feminismerna, i vårt material. När detta är gjort är vårt mål att sätta resultatet av analysen i perspektiv till vårt materials funktion som föremål för utbildning för genusnoviser. Detta sker i avsnitt sex, *Avslutande diskussion*.

2.1 Att hitta argument

En semantisk analys går ut på att studera förhållandet mellan texten och verkligheten. Barbosa da Silva beskriver det genom att förklara två nyckelbegrepp i den semantiska analysen, *mening* och *ontologisk referens*. Man kan säga att en semantisk analys koncentrerar sig på att fastställa huruvida en sats är meningsfull och/eller sann. Det är en sats relation till verkligheten som avgör huruvida den är sann eller falsk.¹³ Naturligtvis är detta inte en enkel fråga att besvara, varken i

---

¹³ Svensson & Starrin, 1996

fall som är uppenbart komplexa eller om man förhåller sig till sanningsbegreppet på ett mer teoretiskt plan. Om jag upplever att jag har en tomat i handen, är det då en sanning att det är en tomat i min hand? För att inte gräva djupare i detta väljer vi här, något missnöjt kan tilläggas, att förutsätta att det oavsett objektiva sanningars eventuella existens går att förhålla sig till världen som om de vore självklara. Tomaten ligger i handen, det fattar väl vem som helst! Tomatexemplet ovan är ett exempel på en syntetisk sats, det vill säga en sats som man behöver pröva ”a posteriori” – genom empiriska undersökningar. Att det i min hand ligger en tomat, förnimmer jag både genom syn och genom känsel. Alltså kan jag empiriskt sluta mig till att satsen ”Jag håller en tomat i handen” är sann. Motsatsen till den sortens slutsatser är sådana som man ”a priori” – genom direkt slutledning begriper sanningshalten av.¹⁴ Dessa satser kallas för analytiska. Detta genom att man förstår vad orden i satsen innebär. Ett exempel på en sådan sats är ”En kvadrat har fyra sidor”. Förstår man vad varje ord i satsen innebär kan man utan någon form av empirisk undersökning sluta sig till att den är sann.¹⁵

Den semantiska tolkningen är nödvändig för en argumentationsanalys och därför också ett nödvändigt element i vår undersökning. Näss argumentationsanalys är det klassiska pro-et-contraschemat som är lättbegripligt och relativt lätthanterligt. Analysmetoden är välanvänd i svenska akademiska sammanhang och enligt Näss själv bygger det upp en bra förståelse för det så kallade tredje syftet, det vill säga att ta ställning till argumentationens beviskraft. Den deskriptiva delen av analysen går ut på att finna en eller flera teser i en text, att finna de argument som framställs för och mot tesen och att lyckas relatera dessa argument till varandra och eventuellt underordna mindre slagkraftiga argument de mer slagkraftiga. Centrala termer i Näss teori är påstående, sats, tes, argument och premiss. Dessa är beskrivna av Göran Bergström och Kristina Borelius i *Textens mening och makt*.¹⁶ Vi vill förklara dem och deras relationer till varandra mycket kortfattat.

- Påstående – det stoff som bedöms i relationen mellan satser eller teser och argument. Påståendet är den idé som motsvaras av en språklig sats.

---

¹⁴ Svensson & Starrin, 1996

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Bergström & Boréus, 2000

- Sats – den rent språkliga formen som används i text för att verbalisera påståenden. Därför kan en sats dels uttrycka flera påståenden, men vanligare i argumenterande text är att samma påstående uttrycks i fler satser.
- Tes – detta är det första man söker efter då man försöker strukturera upp en text argumentationsanalytiskt. Tesen kan inte vara ett argument, utan är ett påstående som argumenten antingen talar för eller mot. Det är viktigt att påpeka att en text kan innehålla fler teser än en, men varje argumentation innehåller bara en tes. Det finns alltså utrymme för parallella argumentationer i en text. Teser kan vara normativa – värderingshävdande, preskriptiva – uppmana till handling eller fakturella – ickevärderande.
- Argument – argumentationer består alltid av en tes och minst ett argument. Pro-argumenten är de direkta argumenten för tesen. I motsats till dessa står contra-argumenten som är de direkta argumenten mot tesen. De argument som relaterar direkt till tesen kallas för argument av första ordningen och de argument som relaterar till argument av första ordningen kallas för argument av andra ordningen, etc.
- Premiss – som en brygga mellan ett påstående (det vill säga en tes eller ett argument) och dess underbyggande argument (det vill säga motsvarande av första eller av en lägre ordning) finns premissen. Anledningen till att premissen är ett viktigt begrepp är att det ibland kan vara svårt att se sambandet mellan ett påstående och dess underbyggande argument. Ofta är dock premisserna så underförstådda att det skulle se fånigt ut att skriva ut dem men i andra fall kan sambanden bli rörigare, och en bristande premissredovisning kan leda till att en hel argumentation faller.¹⁷

Utifrån att schematiskt ställa upp först teserna, sedan dess argument och underargument får man en relativt tydlig bild av hur argumentationen är uppbyggd. Detta gäller, i bästa fall. I många argumentationer bygger hela den logiska följderna i texten på underförstådda argument, ofta för att de är uppenbara (Tänk argumentet, ”Demokrati är enligt majoriteten av befolkningen eftersträvansvärt.”) men i mindre smickrande sammanhang kan det röra sig om att vissa underförstådda argument undanhålls, eftersom de skulle se provocerande ut utskrivna (Tänk argumentet ”Det är viktigare att rädda ett svenskt liv i Thailand än 150 thailändska.”). Då man letat efter dessa underförstådda argument i texter blir det betydligt lättare att hitta luckor i argumentationen som möjliggör en värdering av textmassan på ett mycket lätthanterligare vis än

---

¹⁷ Bergström & Boréus, 2000

innan analysen och schemaläggningen.¹⁸ I vår uppsats kommer detta att spela roll framför allt på ett plan där olika ideologier ställs mot varandra, för att ifrågasätta olika feministers mål och jämföra detta med vad som borde vara ett rimligt mål för ett material i genusfrågor som är tilltänkt en skolklass.

Vi kommer att redovisa de pro-et-contrascheman som vi skapar för att lättare förstå textens funktioner i de olika avsnitten i pamfletten som är riktad till läraren som ska leda lektionerna. Detta görs i rutor i analysdelen av uppsatsen. De teser och argument som vi kursiverat i dessa rutor är de som inte uttalas i texten. Detta innefattar även våra motargument, så man kan snarast se på de teser och argument som inte är kursiva som toppen på ett isberg av den genusedagogiska debatt och forskning som materialets källor vilar på. Alltså förutsätter vi att det finns flera teser i materialet och det är bland annat dessa olika teser, samt eventuellt argumenten för dessa, som vi kommer att diskutera i vår analys.

2.2 Att tolka ideologier

Grundtanken bakom ideologianalysen som en metod är att tyda textens (filmens) idéer som kommer till tals. För att detta ska låta sig göras måste man definiera vad som menas med ”idé” respektive ”ideologi”.

Idé- och ideologibegreppet är relativt svårskilda från varandra, de går i mångt och mycket in i varandra. Mycket på grund av att vi ser begreppet ideologi i det närmaste som samlingar av idéer vilka rör samhällsfrågor och politiska frågor. Ideologibegreppet kan dock tolkas mer neutralt än så. Den mer neutrala tolkningen förordar att en ideologi är någon typ av idésystem, man bygger inte in effekten av det specifika idésystemet. Det anses inte tillhöra ideologin. Det inte så neutrala sättet att se på ideologi, det vill säga att man anser att effekten av det specifika systemet tillhör ideologin, har fått stor genomslagskraft inte minst i Sverige.

---

¹⁸ Bergström & Borelius, 2000

Herbert Tingsten har utvecklat en metod vilken han använder för att analysera en ideologi. Metoden grundar sig på tre element:

- Grundläggande värdepremisser, alltså hur man ser på till exempel kön eller genus och rättvisa.
- Verklighetsomdömen, det vill säga påståenden om olika företeelser i samhället. Typen av påståenden skall vara teoretisk möjliga att pröva.
- Konkreta rekommendationer med vilket menas att en ideologi ska innehålla förslag på en förändring om hur saker och ting kan förändras till, enligt ideologin ifråga, det bättre¹⁹.

Att titta på en ideologi utifrån detta synsätt gör sig bäst genom att granska relativt klara politiska ideologier som exempelvis marxismen och anarkismen. Man måste vara medveten om vad det är för slags ideologi man ska analysera. Till exempel en politisk ideologi följer med ett partiprogram och är således explicit. En ideologisk undersökning av de material vi ämnar göra är inte explicit på samma sätt som ett partiprogram, man måste därför vara uppmärksam på vad som är representativt, vilket vi ämnar göra med hjälp av en argumentationsanalys som kommer att fortgå jämte vår ideologianalys. En annan inriktning inom ideologianalysen är ”kritisk ideologianalys”. Jämfört med den förra analysen är den kritiska ideologianalysen ett sätt att begripliggöra och avslöja. *Finns det något i ideologin som visar på motsatser till verkligheten?* är en fråga som skulle kunna ställas utifrån denna tradition. Detta analysverktyg är det som vi ämnar applicera på vår metod. Analysmetoden görs bäst med hjälp av en värderande argumentationsanalys. Det som är utmärkande för ideologikritikverktyget är att drag i texten relateras till en omgivande social praktik, oftast dessutom dess maktaspekter. Syftet blir alltså att sätta in texten i ett socialt sammanhang. Detta är något som skiljer ideologikritisk analys ifrån idealtyp och dimension som analysverktyg. Den ideologikritiska inriktningen betonar alltså vikten av att ideologier måste relateras till omvärlden, exempelvis hur texten tar hänsyn till målgruppen och dess heterogenitet.

För att kunna genomföra en adekvat ideologikritisk analys måste man först och främst ha klart för sig vad som läggs i begreppet ideologi. Grundsynen på vad en ideologi innehåller kan kortfattas i en dikotomi – en ideologi består dels av en synlig del och dels av en osynlig.

---

¹⁹ Bergström & Boréus, 2005

Ideologianalysen går alltså ut på att synliggöra det osynliga.²⁰ Rent allmänt består den kritiska ideologianalysen av tre steg. Det första steget är att analysera texten, andra steget är att analysera och inte minst pinpointa den osynliga, latent delen av texten och således ställa frågan:

Vilken/vems verklighet handlar texten om?

Det sista steget i den ideologikritiska analysen är förklaringen av texten. Detta görs genom att beskriva kontexten som texten befinner sig inom²¹. Man kan urskilja två sorters funktionell idéanalys, dels en rationalistisk och dels en kausal. En funktionell-rationalistisk idéanalys syftar till att förstå den kalkyl som textförfattaren utförde innan yttrandet, med mål att därigenom förklara de idéer som framförs. Detta görs genom att man förklarar vägen till innehållet i texten genom att reflektera kring hur författaren annars skulle kunna ha gjort och försöka redogöra för varför författaren tyckte att det valda tillvägagångssättet var det som föreföll mest rationellt. Man diskuterar hur författaren har bedömt för och motargument och utifrån skilda kriterier graderat dessa. Denna form av idéanalys är inte tillräcklig för att besvara vår frågeställning. Vi är snarare intresserade av att se den formulerade teorin i undervisningsmaterialet än att reflektera kring dess alternativ på det här planet. Det verkar viktigare för vår frågeställning att utkristallisera den underförstådda ideologin i ett sammanhang där fokus ligger på ett mindre individuellt plan och inte fokusera lika mycket på vem som författat texten. Därför skulle, enligt vårt sätt att se, denna sortens idéanalys leda längre än in i sig själv.

En funktionell-kausal idéanalys kan enligt Barbosa da Silva²² indelas i tre grupper. Två av dem är dels den med psykologisk inriktning som använts för att studera framstående historiska personer såsom Adolf Hitler eller Martin Luther och dels den med socialpsykologisk inriktning, som till exempel används av Max Weber i hans bok ”Den protestantiska etiken och kapitalismens anda”. Ingen av dessa är dock relevant i vårt arbete av så uppenbara skäl att vi inte alls väljer att skriva mer om dem. Vad som däremot är av intresse är den tredje kategorin, den genetiska. Man vill undersöka om texten har sitt idéhistoriska samband med andra texter, dels ur ett samtida men också ur ett historiskt perspektiv. Det historiska perspektivet är dock

---

²⁰ Bergström & Boréus, 2005

²¹ Ibid.

²² Tanesini, 1999

marginellt i vår analys. Snarare kommer vi att se vårt materials feministisk-ideologiska hemvist och nå slutsatser om de bakomliggande vetenskapsteoretiska ställningstagandena utifrån vilka genusvetenskapliga begrepp som används och vilka feministiska teorier som belyses.

2.3 Reflektioner kring materialets intermedialitet

Vid filmanalysen kommer vi att titta på innehållets struktur. Alltså vad som sägs, manifesteras, vilka roller och stereotyper som exponeras och reproduceras. Hur karaktärerna förhåller sig till varandra blir alltså det huvudsakliga tecknet för oss på filmskaparens intentioner²³. Hur man i filmen argumenterar blir för oss viktigt för att få reda på materialets värderingar, vad representerar verkligheten? Vilka beteendemönster problematiseras som ”fel” och vilka är de andra ”rätta”? Som vi nämnt ovan blir det svårt att placera textanalysen under endast en rubrik och vi hävdar att man inte enbart kan se analysen av filmmaterialet som en ideologianalys utan snarare som en argumentationsanalys med ideologiska syften. Vi kommer inte att, så som det inom argumentationsanalysen görs, explicit titta på argumentationen utan snarare kommer vi att implicit titta på argumentationen.

Då vi överblickande förklarar filmens handling är det förstås viktigt att poängtera att all narrativ film kräver tolkning av tittaren och beroende på hur avancerad tolkningen är kan filmen få många olika beskrivningar, vissa som följer logiskt och vissa som kan tyckas orimliga. David Bordwell och Kristin Thompson beskriver fyra meningar man som tittare kan ge en film. Den första är referentiell mening, det vill säga en helt avsiktsbefriad mening. I detta fall ser man inte bortom det som faktiskt kan percipieras i filmen. Den andra är en explicit mening, vilken dessutom förklarar uppenbara samband och meningen med karaktärernas agerande om denna är tydlig. En implicit mening å andra sidan, är en tolkning som inte står i direkt relation till filmens karaktärer eller dylikt utan snarare kommenterar filmens alla funktioner gemensamt. Den implicita meningen är svaret på frågan ”Hur interrelaterar alla filmens funktioner formellt?”. Om man besvarar denna fråga beskrivs den i regel som att man tolkar filmen. Den fjärde meningen

---

²³ Bergström & Boréus, 2005

som kan ges är den symptomatiska meningen. Denna är än mer relaterad till sin kontext och till andra historiska kulturfenomen som går att relatera till filmens ursprung.²⁴

Vi ger i avsnitt 4.2.1, *Filmen – riktat till eleven* en så referentiell mening hos filmen som möjligt, trots att vissa poäng som endast framkommer i den explicita meningen kräver att tas upp också för att historien ska förstås korrekt. De två påföljande tolkningsmodellerna är naturligtvis de som är av störst vikt för den här uppsatsen, varför vi som analysverktyg valt den genetiska ideologianalysen för att se om filmens ideologi är en manifestering av de ideologier som genomsyrar pamfletten. Detta kommer att ske i kapitel 5.2, *Pamflettens ideologier och filmens*. Vårt mål utifrån att göra en argumentationsanalys med ideologiskt syfte av filmen blir således att söka argumentationens beviskraft. Vi vill undersöka huruvida argumenten i filmen, såväl explicit som implicit, stärker eller försvagar dessa ståndpunkter.²⁵ Detta kan vi endast göra om vi på ett adekvat sätt pinpointar både den implicita och den explicita argumentationen som för vårt syfte är av värde.

---

²⁴ Bordwell och Thompson, 2004

²⁵ Ibid.

3 Teoretiska perspektiv

Att försöka definiera forskning som spelar speciell roll för vårt syfte är en svår uppgift. Då det är en ideologikritisk analys som ska göras spelar flera genusvetenskapliga teoribildningar en stor roll för vår förståelse av materialet. Därför nöjer vi oss med att försöka förstå mäns våld mot kvinnor ur ett någorlunda praktiskt perspektiv, eftersom en sådan förförståelse kan spela stor roll då materialet senare ska tolkas och problematiseras. En relativt god utgångspunkt för förståelsen av mäns våld mot kvinnor i ett mikroperspektiv ger Jeff Hearn. Han är en brittisk sociolog som var en av grundarna av Critical Studies of Men som ämne. Man kan positionera Hearn som en ståndpunktsteoretiker, åtminstone om man läser hans bok *The Violence's of Men*²⁶ i vilken han redogör för de intervjuade männens syn på deras eget våld mot kvinnor samt förklarar grundläggande teorier och motsägelser rörande våldet, makten och maskuliniteterna som representeras av männen han intervjuat. Han analyserar alltså skillnader i hur män beskriver, förnekar, rättfärdigar och ursäktar sitt våld. Den australiensiske maskulinitetsforskaren R. W. Connell, som vi kommer att använda oss av relativt flitigt i vår analys gör flera, för oss viktiga ställningstaganden angående maskulinitetsteorier. Vi kommer i följande avsnitt att ta upp de för oss viktigaste aspekterna i hans hegemoniteori. Ett sätt att anpassa dessa teorier till en svensk kontext gör vi med hjälp av Tomas Johansson för att ytterligare skapa förståelse för bredden i Connells teoribildning. Tillsammans med avsnitt 3.3, "Genus, intersektionalitet och pedagogiska bekymmer" anser vi oss ha ett brett och tydligt teoriavsnitt att falla tillbaka på i analysen.

3.1 Män som slår kvinnor

Hearn gör en viktig markering när han påpekar hur våld på många olika sätt kan konceptualiseras som makt. Därför måste en teori kring makt kunna förklara flera aspekter av mäns våld mot kvinnor på samma gång. Hearn hävdar att en sådan teori måste inkludera följande element:

---

²⁶ Hearn, 1998

- Samhälliga verkligheter av mäns strukturella makt över kvinnor.
- Maktrelationerna som finns i familjeideologin och familjeformen, det vill säga heterosexualitet och äktenskap.
- Specifikationen av interpersonella relationer.
- Intrapersonella/intrapsykiska relationer mellan de inblandade.²⁷

Hearn förklarar att manlig dominans är en karaktäriserande faktor bakom alla dessa element. Han anser dock att det är farligt att betrakta mäns olika våld (översättning av ”*Violence’s*”) som ett envägssystem av mäns makt som underminerar kvinnors verkan och motstånd och även vissa mäns motstånd till systemet. Dessutom finner Hearn fyra ytterligare komplikationer med ett sådant synsätt:

- Mäns dominans är inte fullkomlig.
- Kvinnor sätter upp motstånd och kan verkligen dominera i vissa situationer, oavsett mäns strukturella dominans eller till och med beroende på den.
- Män som manifesterar sin dominans genom direkt våld mot kvinnor kan därigenom behålla dominansen, men genom att göra detta kan det förstöra dels kvinnan, dels förhållandet men också andra såsom egna eller närstående barn och/eller till sist dem själva. Männens förstörelse av sig själva genom sig själva är en vidare bild av mäns dominans.

Andra män kontrollerar processen av dominans, kontroll, straff och förstörelse av män. Våld uppstår genom dialektala sociala processer, män kan kontrollera kvinnor i ett heterosexuellt förhållande genom våld men våldet kan även förstöra denna kontroll, till exempel genom kvinnans motstånd och definitivt genom att hon lämnar honom. Mannen kan använda våld direkt eller indirekt för att kontrollera kvinnan. Detta kan ta sig i uttryck genom att männen begränsar kvinnornas handlingsutrymme på en rad olika sätt, från hennes utseende till hennes vänner. Interrelationerna mellan makt, kontroll, intimitet och sexualitet är speciellt komplext och fullt av motsatser som gör reducerandet av mäns makt över kvinnors intimitet och sexualitet till en biprodukt av mäns makt över kvinnor tveksam, inte minst för att den kan förneka kvinnors erfarenheter.

Vad som gör Hearn's vinkel intressant är att han inte försöker att placera in sina resultat i en teoretisk mall lika mycket som han försöker förklara utgångspunkterna för hur en sådan mall bör se ut. Det är en bra förutsättning för oss, då vi behöver ett synliggörande av problematiken med ideologiseringen av mäns våld mot kvinnor.

3.2 Teoretiserandet av maskulinitet

R. W. Connell är sociolog, mansforskare och feminist. Den främsta kritiken han för fram med sin studie mot antifeministiska mansforskare och rörelsen i stort är att de inte ser kopplingen mellan maskulinitet och makt. En känga får även social-biologisk forskning samt forskningen som utgår från social-konstruktivismen. Connell menar att dessa båda forskningsfält utgår från alltför fasta paradigmer. Den social-biologiska utgångspunkten kritiserar han främst för sin alltför hårddragna linje med kroppen som en maskin och vetenskapliga upptäckter som bland annat "bevisar" att kvinnors oförmåga att till exempel parkera bilar, beror på skillnader mellan mäns och kvinnors hjärnfunktioner etc.

Social-konstruktivismen är i den snaraste social-biologins motsats. Här ser man kroppen som en omålad målarduk. Kritiken som Connell förespråkar ligger i att fokus alltför mycket läggs på kulturella och historiska faktorer. "Målarduken" ses således som helt formlös och oföränderlig. Detta är inte fallet då kroppen ju har fysiska attribut så som åldrande, impotens med mera. Även om Connell inte till fullo tar till sig den sociala konstruktivismen finns det inslag i hans teorier som samtycker med den.

Eftersom Connell ser genusordningen som föränderlig inser man också snart att varken ett social-biologiskt eller ett social-konstruktivistiskt perspektiv är adekvat i Connells teori kring genusordningen. Istället för att använda sig av någon av dessa två praktiker eller en blandning av dem, väljer Connell att använda sig av en "kroppsreflekterande praktik". Vi ska nedan förklara vad han menar med detta.

---

²⁷ Hearn, 1998, s. 214

Connell, precis som Johansson²⁸ menar att vi behöver ett helt nytt sätt att se på genusordningen eftersom den ju är föränderlig och man varken kan ignorera dess kulturella karaktär eller våra kroppars existens och betydelse. I vår västerländska kultur är den fysiska upplevelsen av manligt och kvinnligt betydande för den kulturella tolkningen av genus samtidigt som maskulint genus även bestäms utifrån fysiska attribut. Samspelet mellan kroppens attribut och sociala processer är alltså betydande. Våra kroppar är alltså objekt samtidigt som de är handlande organ. Handlandet i sig formar de ramar som vi är objekt inför, den ”kroppsreflekterande” praktiken. För att förstå hur maskulinitet reproduceras måste vi förstå att genusstrukturen styr samhället. Detta görs genom en tredelad modell i Connells bok:

1. Makt – underordning av kvinnor och den manliga dominansen (patriarkatet).
2. Produktionsförhållanden – män i den offentliga sfären, kvinnor i den privata, avskurna från ekonomisk frihet etc.
3. Katexis – sexualiteten, sociala föreställningar om monogami etc.²⁹

Även Johansson håller med om detta och det är en viktig del i förståelsen av hur hegemonin upprätthålls. Givetvis är genusordningen mer komplex än så, Connell visar på att maskuliniteten inte endast står i relation till feminiteten utan även andra slags maskuliniteter. Här ligger Connells styrka då han argumenterar för användandet av multipla maskuliniteter och understryker samtidigt hur viktigt det är att inte behandla olika sorters maskuliniteter som karaktärstyper eller enskilda individers val. Istället vill Connell fokusera på relationerna mellan olika maskuliniteter. Dessa maskuliniteter förekommer inte endast utifrån ras, klass eller etnicitet utan, menar han, trycker på skillnader även mellan exempelvis arbetarklassmaskuliniteter. Connell menar vidare att hegemonisk maskulinitet skapas i samband mellan kulturella ideal samt institutionell makt. Hegemonin kan endast vara hegemonisk utifrån en allmänt accepterad strategi, därför förändras hegemonin i takt med samhällets förändring. Hegemonin som ramverk bygger på hierarkiska genusrelationer: överordning och underordning, detta mellan olika grupper

---

²⁸ Johansson, 2000

²⁹ Connell, 1995: 109ff

av män. Connell ser detta främst som en sexuell hierarki, han menar att det är den tydligaste hierarkin. Han är nog, när han säger detta, att nämna att han endast talar om vår tids europeisk-amerikanska samhälle. Hegemonins normativa standard³⁰ är det få, om ens någon, som når upp till, trots detta drar majoriteten av männen fördel av maskulinitetshegemonin utifrån fördelen gentemot kvinnors underordnande.

I studien *African Masculinities*³¹ får vi läsa om Margrethe Silberschmitts teorier kring patriarkatets negativa sidor för männen. Hon menar att patriarkatet och den maskulina hegemonin inte enbart ger männen privilegier. Silberschmitt talar om männens lott i samhället som familjeförsörjare. När arbetslösheten är hög och lönerna låga blir det givetvis ett problem att kunna försörja både sig själv och sin familj. Mannen som familjeförsörjare är en bild som upprätthålls av båda könen. Så länge denna bild av mannen upprätthålls, kommer den att ge negativa konsekvenser för både mannen och kvinnan. Konsekvenserna för mannen blir ett ansvar som i vissa fall är omöjligt att fullfölja, vilket leder till destruktiva beteenden som till exempel alkoholism och våld. Kvinnorna blir drabbade av männens frustration, vilka försöker att upprätthålla rollen som överhuvud i familjen genom att idka våld mot sin kvinna. Den manliga normen blir således en negativ spiral som vi menar bara kan brytas genom att förändra den manliga normen. Genom att benämna män som inte kan leva upp till mansidealet delaktiga, som Connell ju gör förutom när det gäller feminina/homosexuella män (dessa är de enda som benämns som underordnade) och inte underordnade, menar vi att man förbiser att problematisera den maskulina hegemoniteten på så sätt som sig bör.

Vi anser således att Connell försummar destruktiviteten i den hegemoniska manligheten, som det ju faktiskt handlar om i många fall, vilket vi tidigare nämnt, tas upp som ett problem vid teoretiserandet av makt av Hearn. Vi hävdar att merparten av våldet i hemmet utförs av mannen och tillfogas kvinnan. Enligt vår uppfattning förekommer våldet många gånger på grund av frustration av att inte passa in i bilden av en ”riktig man”. Man uppfyller alltså inte hegemonins krav på maskulinitet och vad det innebär. Connell menar att den gruppen män som inte motsvarar men accepterar hegemonin är så kallade medlöpare. Vidare finns de män som inte kan ses som medlöpare utan som underordnade. Dessa män är de som ses som icke-manliga eller är

---

³⁰ Connell, 1995

³¹ Ouzgane & Morrell, 2005

homosexuella enligt Connell. Vi hävdar att det blir problematiskt att inte nyansera den bild av majoriteten män som tysta medlöpare i hegemonin. Uppenbarligen, menar vi, kan man inte se medlöparen som enbart någon som accepterar. Han lider många gånger på grund av den hegemoniska maskulinitetens ideal och detta skapar våldsamma reaktioner. Denna tanke stämmer helt överens med Jeff Hearn's problematisering av män som grupp. Att det är så är något vi i samhället mer eller mindre tycks acceptera. Vi säger här samhället eftersom vi även anser att merparten kvinnor också kan ses som medlöpare till den maskulina hegemoniteten. Kvinnorna har ju, precis som männen, fått en högre eller lägre position på den hierarkiska trappan utifrån ras, klass och etnicitet. Med denna problematik skulle vi vilja avsluta detta kapitel för att istället påbörja diskussionen kring heteronormativiteten i kapitel 6, *Avslutande diskussion*.

3.3 Genus, intersektionalitet och pedagogiska bekymmer

Då man diskuterar maktordningar och förtryck spelar olika faktorer olika stor roll. I de flesta relationer som behandlas i materialet för den här uppsatsen är det genusteoretiska utgångspunkter som är de centrala. Detta både för författarna till utbildningsmaterialet men också i vår analys av detta. En tillämpbar men ändå någorlunda komplex analysmodell är Hardings modell med tre sorters samverkande genus:

- Strukturellt genus³² handlar om arbetets organisering och uppdelning. Exempelvis är idag flera läkare män än kvinnor, inom universitetet är det männen som i regel är professorer och kvinnorna som innehar positionerna som administratörer etc. Uppdelningen såväl inom skolans organisation som inom dess undervisning är exempel på strukturellt genus.
- Individuellt genus³³ är den socialt konstruerade individuella identiteten. Det är här betydande vad gäller omgivningens värderingar vilka stärker eller försvagar individens identitet. Till exempel att vara professionell cheerleader stärker en kvinnlig identitet i högre grad än en manlig. Vi vill undersöka på vilket sätt materialet ifråga erbjuder en mångfald i stärkandet av individuella identiteten eller om den inriktar sig på de traditionella identifikationsmönstren.

---

³² Harding, 1986

³³ Ibid

- Symboliskt genus³⁴ står för det språk som används i vardagen och av institutioner och värdesystem. Man kan med lätthet tyda det symboliska genuset genom språket, i form av dikotomier som manligt/kvinnligt, aktivt/passivt, objektivi/ subjektivt. Givetvis bidrar det lingvistiska i en text till hur man uppfattar den. Detta ämnar vi också titta närmare på, vad gäller den textbaserade delen i vår empiri.

Detta analytiska verktyg räcker dock inte riktigt till eftersom det endast tar hänsyn till kön. Därför känns det relevant att även använda oss av ett mer intersektionellt synsätt på maktstrukturer. Det är ju givetvis inte endast utifrån kön/genus det görs skillnad på individer. Hardings analytiska verktyg ovan begränsas genom hennes fokus på genus och uppdelningen man/kvinna, manligt/kvinnligt. De los Reyes & Mulinari³⁵ menar att man måste använda teoretiska ramar som problematiserar intersektionen mellan flera olika maktstrukturer. Ett intersektionellt maktperspektiv synliggör alltså interagerandet av strukturer av förtryck oavsett det handlar om kön, klass eller etnicitet. De los Reyes & Mulinari problematiserar även uppdelningen mellan de olika strukturella nivåerna och menar att dessa måste förstås som sammanlänkade, vilka förstärker varandra. Ett exempel på hur de strukturella nivåerna i dagens samhälle inte sammanlänkas utan snarare tvärtom, skiljs åt, är synen på hedersrelaterat våld. Detta ses som företeelser, väl avgränsade och tillhörande vissa kulturer och/eller individer istället för att se på detta som en del av patriarkatets samhällsliga förtryck.³⁶

Säljö menar i sin bok³⁷ att det dock finns bestämda uppfattningar i alla samhällen om vad som utmärker lärandet. Denna ”norm” präglar både hur utbildning sker och vad vi lär. I det svenska samhället ser vi lärandet som en individuell process, material skall tas in och bearbetas. Vi ser kunskap som något objektivi som kommer utifrån och in. Vårt utbildningssystem präglas av tanken att varje individ har en unik nivå och kapacitet att ta till sig kunskap. Eleven är den som emottar kunskap för att lagra den i huvudet, för att sedan kunna tillämpa den när han eller hon behöver. Detta synsätt delas exempelvis inte av det asiatiska utbildningssystemet där man i större utsträckning ser på alla individer som lika kapabla till att lära sig samma sak. Vårt något

---

³⁴ Harding, 1986

³⁵ de los Reyes & Mulinari, 2005

³⁶ Ibid.

³⁷ Säljö, 2000

individualistiska sätt att se på lärande gör att vi konstant återskapar föreställningar om skillnader mellan ”vi” och ”dem” till sociala koder.³⁸ Genom att se kunskap som något objektivt får vi aldrig tillfälle att reflektera över hur intersektioner mellan olika praktiker och rasifieringsprocesser skapar maktpositioner och återskapar förtryck.³⁹

Uppfattningen av att kunskap är något objektivt håller inte Säljö med om, han menar att man istället måste se kunskap som något som är resultatet av argumentation och handling satt i en social kontext. Kunskap är alltså kunskap endast så länge man tittar på den utifrån ett specifikt perspektiv. Perspektivet man använder sig av i lärandeprocessen ser olika ut beroende på vem man är samt vilka verktyg man har till sin hjälp (stjälp). Dessa verktyg eller resurser kan vara allt från förstoringsglas och grävskopor till TV-program och föräldrars åsikter. Ett samlat ord på alla de resurser vi som individer använder oss av och har omkring oss, såväl som individer och del av en social grupp som i den materiella omvärlden, kallas kultur. Säljö menar alltså att man kan förklara ordet kultur utifrån de idéer, värderingar och kunskaper en människa har i ett visst samhälle som bygger dels på omvärlden, dels på de verktyg som är tillgängliga i vardagen⁴⁰.

Det har utformats test, som främst har använts i samband med komparativa studier, som kallas för *kulturfria test*⁴¹. I sådana test har man försökt undvika de speciella kunskaper man får genom att leva i en speciell kultur. Det har dock visat sig vara svårt att skapa test vilka inte omfattar kultur av något slag. Därför är det intressant att diskutera problematiken med intersektionella maktordningar i samband med detta. Då det finns en norm för vem som tar till sig den undervisade kunskapen bäst utesluts grupper från att ta del av utbildningen på egna villkor.

---

³⁸ de los Reyes & Mulinari, 2005

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Säljö, 2000

⁴¹ Pedagogisk Uppslagsbok, 1996

4 Empiri

4.1 Lärarpamfletten – information till läraren

Det som vi här refererar till som lärarpamfletten är det häfte som ingår i materialet ”ingen ser oss”. Det är ett häfte framtaget för att diskussionsledarna ska ha en förkunskap om teorier och metoder för att på ett konkret och effektivt sätt kunna ”sätta igång” gruppen kring frågor om våld, maskulinitet och jämställdhet. Pamfletten är baserat på handlingen i filmen och består i huvudsak av tre kapitel. Man finner även en kortare introduktion till ett antal begrepp som är vanligt förekommande inom den genusvetenskapliga teorin.

Diskussionsmaterialet är baserat på filmens handling och består av tre kapitel: *Med fokus på barnen*, *Med fokus på kvinnan* och *Med fokus på mannen*. Varje kapitel tar upp två eller tre teman. I materialet ingår såväl fakta som diskussionsfrågor och gruppövningar. Studiematerialet ger diskussionsledaren en grundlig vägledning och faktabakgrund och innehåller övningar som är enkla att genomföra.

Med fokus på barnen

Första temat, *Vad är våld?*, vidgar definitionen av begreppet våld och visar hur våld kan ta sig olika former och uttryck. Syftet är att bredda betydelsen och öka medvetenheten om att även verbala, psykiska och sexuella kränkningar är former av våld. Med hjälp av karaktärerna Frej och Fia ur filmen utforskas barns utsatthet i familjer där det förekommer våld.

Med fokus på kvinnan

I avsnittet om våldets normaliseringsprocess arbetas det med den seglivade myten att det bara är en viss grupp kvinnor som hamnar i relationer där de utsätts för våld. Utifrån karaktärerna Livs och Fridas livssituationer visas hur våldet normaliseras i misshandelsrelationer och hur det fysiska våldet oftast föregås av olika former av psykiskt förtryck. Deltagarna lär sig identifiera

tidiga tecken på kontrollbeteenden som är förtryckande. Det diskuteras också vilken hjälp personer som är utsatta för våld behöver och vilken hjälp som finns att få.

Med fokus på mannen

Projektets kärnfråga ligger i den del av utbildningsmaterialet där det talas om maskulinitet och sociala konstruktioner av manlighet. Manlighetsidealen som finns i vårt samhälle diskuteras utifrån vad de får för konsekvenser. Syftet med kapitlet är att motarbeta våldsideal samt förtydliga det ansvar varje man har för sin egen manlighet. Den våldsamme Martin och hans relation till grannen Lennart används som exempel på hur maskulinitet skapas och upprätthålls. Deltagarna får tillsammans med diskussionsledaren fundera kring vilka beteenden som är eftersträvansvärda och diskutera ansvaret för mäns våld.

Eftersom man i detta material vänder sig till människor som inte förväntas ha några större förkunskaper i ämnet, behandlas dito på ett lättåtkomligt sätt. Genom att diskutera våld, maskulinitet och maktrelationer vill man med pamfletten ifrågasätta de normer som sätter likhetstecken mellan manlighet och våld. Syftet är att öka kunskapen kring ämnet och att ändra de strukturer, värderingar och attityder som fungerar som grogrund för våldsamt beteende.

4.2 Filmmaterialet

4.2.1 Filmen – historien om Martins våld

Filmmaterialet som riktas till eleverna är en spelfilm som är ungefär 40 minuter lång. Den beskriver en familjs förfall till följd av familjefaderns våld mot sin fru. Familjen bor i ett idylliskt radhuslandskap någonstans i Sverige och deras vardag förefaller vid första anblicken som problemfri och ganska vanlig och de ser ut som att de lever ett övre medelklassliv som i Sverige verkligen inte är särskilt uppseendeväckande. I familjen ingår fyra medlemmar, vilka vi först kortfattat tänkte redogöra för. Pappan Martin har en familjeförsörjarroll och arbetar i någon form av kostymyrke och det görs tydligt att han reser en del i jobbet. Han lever upp till en mängd ideal, men brukar både psykiskt och fysiskt våld mot sin fru. Mamman Liv är hemmafru, och förefaller vara undergiven sin make, då hon anstränger sig för att vara honom till lags och hålla hemmet i perfekt skick för att undvika att göra honom upprörd. Tonårsdottern Fia verkar inte

vara hemma så mycket, utan ses oftast glidande på sin moped. Sonen Frej verkar vara fem-sex år gammal. Familjen har dessutom en bordercollie.

Filmen utspelar sig över, vad vi tror är, maximalt två år och på denna tid hinner Liv och barnen flytta från Martin två gånger. I filmens anslag får man se Martin komma hem från en tjänsteresa, men efter lite snabba dramatiska klipp ser man honom sitta ensam i mörkret och över telefon vädja till sin fru att komma hem. När historien börjar på riktigt kommer barnen och Liv precis hem från den utflyttningen, eftersom Martin lovar att bättra sig och vara en bra pappa – ta ansvar. När Liv slutligen flyttar ut från Martin sker det efter att hon blivit svårt misshandlad efter en fest och blivit skjutsad till sjukhuset på Fias moped. Efter detta flyttar Liv och barnen hem till Livs syster. Martin ger till slut upp hoppet om att få tillbaka Liv och avlivar familjens hund.

Därefter får man följa Martin då han träffar en ny kvinna, hur de blir kära i varandra och startar ett liv tillsammans. Martin dominerar sin nya kärlek mer och mer och då man får se henne blåslagen första gången är hon redan höggravid. Fia manifesterar sin aggressivitet gentemot sin pappa i filmens slut, genom att elda upp mopeden som på grund av Martin stått kvar i familjeradhusets gamla garage. När Martin åker till polisstationen för att hämta henne låter hon honom inte prata med henne.

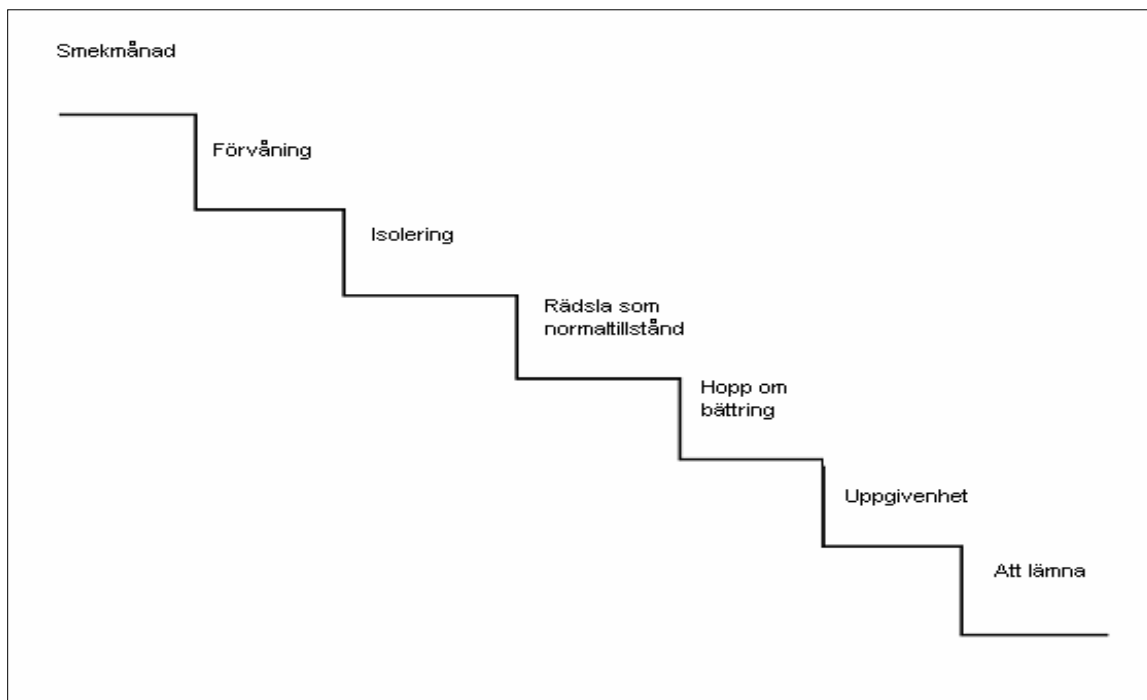
4.2.2 Extramaterial – pedagogiska hjälpmedel till läraren

Det första materialet vi får se är ett bildspel på olika scener ur filmen. Här är tanken att eleverna skall reflektera över Martins ilska och hur väl han visar den. Bildspelet syftar till att medvetandegöra eleverna om att Martins ilska inte är okontrollerad. För att illustrera detta på ett tydligt sätt får läraren förslaget att rita en graf på tavlan, där X-axeln visar till vilken scen man hänvisar Martins ilska medan Y-axeln visar graden av ilska. Eleverna får sedan gemensamt komma fram till hur arg Martin är i respektive scen, detta kryssas för i grafen.

Andra frågan till samma graf som eleverna ska ta ställning till är hur arg Martin *visar* att han är. Även detta kryssas för i grafen. På detta sätt visas tydligt att Martins ilska inte är okontrollerad utan snarare handlar om kontrollerad ilska samt kontroll över situationen i övrigt.

Normaliseringstrappan

I denna del av det pedagogiska materialet visas scener ur filmen som i kronologisk ordning tar upp normaliseringstrappans beståndsdelar.

42

Varje scen diskuteras var för sig och de olika trappstegen skrivs upp på tavlan i tur och ordning. Detta är en teoretiserad modell över varför det är så svårt att lämna ett destruktivt förhållande. Målet för övningen är även att få eleverna att förstå att vem som helst kan hamna i ett sådant förhållande och att det är omöjligt att förutse huruvida mannen ifråga är en våldsbrukare.

Man får, genom den här övningen, även förståelsen att det inte handlar om personligheter huruvida man kan ta sig ur ett sådant förhållande, utan om kunskap och att kunna tyda signaler på att allt inte är som det ska, såväl vad gäller den som är i ett förhållande med en man som är psykiskt och fysiskt misshandlande som utomstående.

---

⁴² Amphi Produktion, 2006, pedagogiskt material: DVD

5 Analys

5.1 Pamflettanalys

För att göra våra poänger mer tydliga har vi i ideologianalysen valt att kategorisera argument och poänger i pamfletten efter ämne eller fokus. Det gör att vi hoppar lite i ordningen mellan de olika övningarna men vi uppfattar det som viktigare att skapa en ämnesmässig kontinuitet än att skapa förståelse för den generella strukturen i pamfletten, för vilken vi tidigare redogjort under rubriken 4.1 – Lärarpamfletten. Vi kommer dels att diskutera de ideologiska tendenserna genom den ideologikritiska analysen, men också redovisa argumentationens struktur i pamfletten, genom att redovisa de pro-et-contrascheman som vi skapat för att förstå och tydliggöra argumentationens struktur. Dessa kan kanske se förvirrande ut men fungerar enligt en logisk och tydlig princip där vi först sätter upp tesen som presenterats i pamfletten, för att sedan presentera de argument som finns för och mot tesen och argumenten för och emot dessa argument. Många av argumenten i argumentationsrutorna är kursiverade och detta innebär att detta påstående inte finns utskrivet direkt i texten utan är antingen underförstått eller ett argument som vi tagit upp för att kontra materialets tes eller i vissa fall även understryka den.

5.1.1 Antibiologism

Föga förvånande förklaras på flera ställen i pamfletten hur författarnas grundsyn är baserad på beteendemönster som socialt konstruerade och inte som en effekt av biologiska aspekter.

Den biologiska faktorn är inte avgörande för att män slår ”sina” kvinnor. Pamflettens ideologiska grundhållning är att män inte brukar våld på grund av biologiska faktorer utan att det rör sig om ett aktivt val varje man gör. Det är attityder i samhället som gör att vissa män tar till våld i

relationer.⁴³ Även senare i materialet belyses detta, i samband med diskussionen om makt och kontroll: *”Ibland uppstår diskussioner om biologi och hormoner i den här övningen. Det finns inga bevis för att det är testosteron som gör män aggressiva. Däremot tycks likartade syntetiska hormoner, det vi kallar anabola steroider, kunna ge den effekten.”*⁴⁴

5.1.2 Strukturen – män och kvinnor

*”Mäns våld mot kvinnor är ett tydligt tecken på att det råder en maktobalans mellan kvinnor och män där kvinnor generellt har mindre makt. För i ett jämställt samhälle förekommer inte våld i den utsträckning som det gör här idag”.*⁴⁵

Tes: I ett jämställt samhälle förekommer inte våld i den utsträckning det gör idag P1: Det råder en maktobalans C1: Att utgå från jämställdhetsbegreppet stärker dikotomin man - kvinna
---

Vi har svårt att placera ovanstående formulering ideologiskt, då det blir svårt att bevisa att det i ett jämställt samhälle inte skulle förekomma våld. Det finns flera anledningar till detta, bland annat kan maktanspråk förekomma i ett jämställt samhälle så länge man inte definierar jämställt som liktänkande. Vi menar med detta att våld lika gärna skulle kunna elimineras i ett ojämnt samhälle så länge alla människor delar åsikten om att samhället fungerar som det ser ut. Om man jämför denna lösning på problemet med den kritik mot begreppet kön som Butler tar upp och vi nämner under definierandet av kön, under rubrik 1.3.1, kan man vidga kritiken mot även själva målet. Då målet är jämställdhet mellan könen kommer vi alltid behöva utgå från kön för att se världen, vilket ju förutsätter att kön även i framtiden är en viktig variabel att utgå från för att tydliggöra att samhället vi lever i är, eller inte är, jämlikt, och att detta dessutom kan verka heteronormativiserande.

Det är först i avsnitt 3 som det blir tydligt hur pamfletten färgas av genusedagogiska strukturer. Syftet med övning 3:1 är att få eleverna på det klara med att manlighet är något konstruerat

---

⁴³ Ingen ser oss, 2006:2

⁴⁴ Ingen ser oss (pamfletten), 2006: 25

⁴⁵ Ibid: 2

utifrån våra normer och att manligheten rekonstrueras genom upphöjandet av manliga våldspraktiker, till exempel inom militären och polisen. Kopplingen mellan stereotypt manligt våld och Martins våld mot sin fru görs inte förrän i mitten av avsnittet då övningens associationer kring manlighet redan har gjorts, vilket vi beskriver under rubriken 4.2.2, Pedagogiskt material – filmen. Denna övning, 3:2 hade kunnat bli vettigare om man inte hade valt att använda sig av ”1000 människor på gatan-metoden”, det vill säga genomsnittsaspekten, utan hade försökt förklara manlighet på ett djupare sätt än bara som grovstereotypiserad norm. Denna fokus på norm placerar de andra maskuliniteterna i skymundan, vilket på sätt och vis kan minska förståelsen för maskulinitet som föränderlig. Övningen hade kunnat bevisa andra, mer skilda, saker vilket inte skulle göra så stor poäng i sak, dvs. för förståelsen av mäns våld mot kvinnor men förklara hur maskulinitet verkligen är föränderlig, eftersom det inte finns någon ”rätt” definition av vad maskulinitet är och vilken som är högst i hegemonin, vilket mer skulle överensstämma med idéerna som Connell formulerade dem.⁴⁶

Tes: Den stereotypa bilden av manlighet innefattar våld P1: Militär och polis anses manliga
--

En annan tydlig koppling i pamfletten till Connells maskulinitetsteori finns i avsnitt fem, vilken behandlar homosociala relationer. Övning 5:1 ställer frågan om hur Lennart, Martin och Evas granne, borde ha agerat. Connell förklarar Lennarts roll på en strukturell nivå som ”medlöpare”. Medlöparnas roll i förtrycksstrukturen är att utan att egentligen manifesteras sin egen makt, legitimeras förtrycket genom att inte aktivt göra motstånd och därigenom tjäna på de mer aktiva maktmanifestationerna som män högre upp i hierarkin praktiserar.⁴⁷ Detta är något som vi diskuterade i kapitel 3:2, *Att teoretisera maskulinitet*, där vi hävdade att medlöparna som grupp kan vara problematiska att klumpa ihop eftersom de alla har olika relationer till makt och maskulinitetsnormer men också beroende på att maskulinitet är långt från den enda strukturella maktfaktorn i samhället. En medlöpare inom spektret maskuliniteter kan ha roller i andra förtryckande hierarkier som leder till strukturell makt, där han kan anta rollen som så vitt skilda saker som motaktivist eller hegemonisk ikon.

---

⁴⁶ Connell, 1995

⁴⁷ Ibid.

I den påföljande övningen, 5:2, visar pamfletten på samhällets homosociala tendenser genom att be eleverna göra listor på sina allra bästa vänner. Detta för att påvisa hur mycket vanligare det är att goda vänner har samma kön än det omvända.

5.1.3 Våld i relation till makt

"... våld är ett sätt att uttrycka makt eller ta kontroll över någon annan".⁴⁸

I det här avsnittet görs kopplingen mellan psykiskt och fysiskt våld och förklarar att psykiskt våld är svårare att definiera som våldshandlingar. Det primära syftet i den här övningen blir att utbilda eleverna om att psykiskt våld är lika skadligt som fysiskt våld och att det har en nära koppling till varandra.

Att säga att våld är att uttrycka makt över någon annan menar vi är inte helt oproblematiskt. På ett individuellt plan kan våld istället visa på en frustration inför maktlöshet. Denna maktlöshetskänsla grundar sig i föreställningar om ett misslyckande att upprätthålla den normativa hegemonin.⁴⁹ Våldet är alltså inte med nödvändighet ett sätt att uttrycka sin makt på, utan vi anser snarast att det är ett tecken på att den hegemoniska normativiteten ställer krav på männen i samhället som de inte kan leva upp till. Detta är något som även Jeff Hearn påpekar, då han beskriver det problematiska i en alltför onyanserad bild av våldsamma relationer. Detta innebär naturligtvis inte att det inte är värt att diskutera våldet på en strukturell nivå utan snarare att de som slår känner vanmakt och att de slagnas maktanspråk är viktiga element för att förklara våldet på en mer socialpsykologisk nivå som gör att mer strukturella teoretiska anspråk måste göras med stor försiktighet och noggrannhet.⁵⁰

För att underbygga argumentet att våld och manlighetsideal hänger samman, görs en övning kring maktvana/vanmakt. *"... våld är ett sätt att behålla den makt män är vana vid att ha".⁵¹* Vi

---

⁴⁸ Ingen ser oss (pamfletten), 2006: 11

⁴⁹ Ingen ser oss (pamfletten), 2006

⁵⁰ Hearn, 1998

⁵¹ Ingen ser oss (pamfletten), 2006: 23

menar att detta är något förenklat att, som vi sagt ovan, våldet inte är ett sätt för den enskilde mannen att behålla sin enskilda makt. Våldet är snarare en effekt av den hegemoniska normen där mannen förväntas ha makt och brukar således våld för att de känner maktlöshet och vanmakt. För att inte känna vanmakt tvingar de kvinnan i fråga in i vanmakt och uppnår på så sätt en maktposition.⁵²

Vi ser i materialet en något förenklad och oklar bild av hur makt och våld sammankopplas och vad makt egentligen är. Detta är nödvändigtvis inte till någon nackdel med tanke på vem materialet är riktat till. Eleverna i en gymnasieklass kanske inte förväntas ha den förkunskap som krävs för att kunna ta till sig en sådan komplex teori. Ideologin vi kan utläsa från detta synsätt, såväl utifrån den genusmedvetna som den pedagogiska aspekten, är en strukturell ideologi som framhäver kopplingen mellan våldet och makten och därmed även kopplar maskulinitet till makt.

5.1.4 Makt och kontroll

Våldet är aldrig okontrollerat. Detta visas upp genom övningarna och syftar till att visa att våldet finns till för att, för mannens del, ”... behålla kontrollen och manifesteras sin makt”.⁵³ ”Makt och kontroll är förutsättningar för att kunna dölja våldet för omvärlden”.⁵⁴

<p>Tes: Makt och kontroll är förutsättningar för att kunna dölja våldet för omvärlden. Tes 2: Våldet finns där för att mannen ska kunna behålla kontrollen och manifesteras sin makt. C1: Makt är inte samma sak i dessa, textmässigt hopkopplade påståendena.</p>
--

I citaten ovan ser vi exempel på två olika sorters makt. Det problematiska med detta är att eftersom publiken inte förväntas ha någon förkunskap om hegemoni etc., måste materialet ta hänsyn till detta genom att illustrera maktbegreppen på individnivå. Makt i generell bemärkelse är, menar vi, det första citatet i detta stycke ett exempel på. Tyngdpunkten här borde inte ligga på huruvida mannen i fråga behåller och manifesterar sin makt utan snarare på den vanmakt han känner utifrån den press samhället har på hur han ska se på sin manlighet. Att behålla makten är

---

⁵² Hearn, 1998

⁵³ Ingen ser oss (pamfletten), 2006: 24

⁵⁴ Ibid.

inte heller ett lämpligt ordval för att tala om makt i så vid bemärkelse, här syftas det snarare till att bruka våld som en följd av att mannens manlighet inte uppfyller de krav han känner utifrån samhällets normer över hur en man ska vara.⁵⁵

5.1.5 Manlighet = makt?

*”Idealen kring manlighet förändras över tid och skiljer sig åt mellan olika grupper i samhället. Klass, religion och ålder är variabler som kan förändra idealen, föränderligheten är också en av styrkorna hos manlighetshegemonin, om manligheten hade varit mer låst hade den inte kunnat försvaras lika skickligt”.*⁵⁶

Här ser vi tydligt hur manlighet och inte makt problematiseras. Naturligtvis tycker vi inte att manlighet som den ser ut idag är något eftersträvansvärt. Poängen är dock att oavsett vilka associationer eller konnotationer som makten har, det den som i huvudsak är problematiken och därmed generaliserbar. Det är alltid liknande funktioner som utgör maktbasen, varför en strikt fokus på maskuliniteten som maktfaktor hindrar förståelsen för en makt som går att problematisera generellt. Man bortser alltså medvetet i pamfletten från andra typer av hegemoniska maktförhållanden än de som har genus som bas. Denna kritik är inte ovanlig mot andra genusteorier heller, till exempel har Connells teorier, som vi använder oss av i denna uppsats, fått mycket hård kritik från postkoloniala teoretiker och intersektionalitetsforskare, vilka hävdar just att ett problematiserat av en enskild strukturell maktvariabel är ett meningslöst projekt som inte representerar verkligheten.⁵⁷

Tes: Man kan tala om maskulinitet för att illustrera makt

P1: Maskuliniteten är föränderlig över kultur/tid/klass etc.

P2: Maskuliniteten har generellt betydligt mer makt än femininiteten

C1: Om detta är fallet och ett problem, varför inte problematisera makten?

C1P1: Att lära elever om mäns våld mot kvinnor är viktigare än att problematisera makt

---

⁵⁵ Ouzgane & Morrell, 2005

⁵⁶ Ingen ser oss (pamfletten), 2006: 21

⁵⁷ De los Reyes & Mulinari, 2005

Som vi tolkar materialet ignoreras andra strukturella maktvariabler eftersom det väsentliga i pamfletten är att få eleverna att reflektera och medvetandegöras om att våldet och makten har med synen på manlighet att göra. Synen på manligheten i vårt samhälle kan och måste förändras enligt pamfletten. Detta kan endast göras genom ett synliggörande som blir tydligast samt enklast att förstå utifrån ett synsätt som osynliggör gråskalor.

5.1.6 Uttalade normativa tendenser i materialet

I övning 2:1 och 2:2 om barns utsatthet diskuteras barns ensamhet och omöjlighet att påverka sin situation. Övningarna syftar till att åskådliggöra denna utsatthet. I relation till resten av pamfletten kan dock sägas att frågan om familjen som institution inte problematiseras på ett sätt som bland annat en queerteoretiker eventuellt skulle göra. Man kan, om man vill, använda Judith Butlers teorier för att betrakta familjen som en institution som reproducerar och upprätthåller heteronormativiteten.⁵⁸

Tes: *Att barn lider i våldsamma hem är framför allt ett uttryck för problematisk maskulinitet*
P1: Barn lider av att vara exponerade för våld i hemmet
P2: Män slår väldigt mycket oftare kvinnor än tvärtom
C1: *Problemet gäller familjen som ideal och normerande institution, där maskuliniteten bara är en del*
C1P1: Familjen som institution är huvudproblematiken som gör att barn inte har någon att vända sig till
C1P1C1: *Familjen är i grunden en patriarkal och kapitalistisk uppfinning*
C1P1C1C1: *Idag spelar inte mäns skapande av familjen roll för hur familjen fungerar normerande*

I avsnitt sex inledning förklaras visserligen på ett nyanserat sätt att våld inom kärleksrelationer inte bara återfinns inom just heterosexuella relationer och att det inte heller bara är män som slår och kvinnor som blir slagna men det finns ändå tendenser i texten som tycks tyda på ett normativt tänkande kring relationer. Till exempel görs en distinktion mellan ”normala” inslag i en kärleksrelation och tecken på att relationen börjar bli våldsam. Det kan vara svårt att tänka sig en förändring av dessa oönskade inslag i relationer utan att ifrågasätta de fundament som alla kärleksrelationer normativt vilar på, med inslag av till exempel trofasthet, monogami, och gemensam ekonomi. Vidare sägs explicit att ”Kärlek är motsatsen till kontroll och våld”⁵⁹.

---

⁵⁸ Rosenberg, 2005

⁵⁹ Ingen ser oss (pamfletten), 2006: 36

Tes: Kärlek är motsatsen till kontroll och våld

C1: *Kärlek är en konstruktion som inte bör definieras på ett så oproblematiskt sätt*

Detta kan ses som något naturligt och oproblematiskt men att inte ifrågasätta kärleken som konstruktion kan få allvarliga följder. I den socialpsykologiska studien *Det kallas kärlek* visar Carin Holmberg bland annat på hur kärlek används som argument för att upprätthålla en ojämlik maktbalans i hemmet:

”Det ser ut att finnas ett samband mellan att tycka om och visa omsorg och under- och överordningen. Detta tar sig till uttryck i det asymmetriska rollövertagandet som här innebär att hon försöker se till vad hon uppfattar som hans behov medan han utgår från sig själv och ser ut att ta hennes kärlek och omsorg för given.”⁶⁰

Övning 6:1 behandlar svartsjuka, och förklarar svartsjuka som ”... när man utan grund misstänkliggör och begränsar sin partner”.⁶¹ Detta ställs mot svekkänslor av att motparten i en relation brutit en gemensam överenskommelse vilket inte är detsamma sak som svartsjuka. Enligt denna princip följer uttalat att svartsjuka i alla former är negativt och förtryckande. Frågan är kanske återigen huruvida detta är en intressant frågeställning utan att man ifrågasätter till exempel äktenskaps- och sambolagstiftningen och det gemensamma ägandet som fundament i en kärleksrelation. Då äktenskapet är en ekonomisk uppgörelse och samhället i övrigt är baserat på ett kapitalistiskt system där ekonomiska förhållanden hela tiden står i fokus i människors tillvaro, är svartsjuka kanske snarast det känslomässiga uttrycket för den oro inför egendomar som i andra fall ses som viktiga och karaktärsdanande.

Tes: Svartsjuka är en maktfunktion som är förtryckande

P1: Man kan skilja den från till exempel vanlig besvikelse i ett förhållande

P1P1: Det finns "normala" sunda relationer

P1P1C1: *Relationer är inte så enkla, och det går inte att hävda normaliteten som någonting enbart positivt*

C1: *I en kapitalistisk stat där äganderätten är grundläggande är svartsjuka ett naturligt girighetsuttryck*

⁶⁰ Holmberg, 1993: 159

⁶¹ Ingen ser oss (pamfletten), 2006: 37

5.1.7 Enskilt ansvar, individfokus

I linje med ovanstående tes kring var tyngdpunkten i förståelsen av begreppet ”makt” bör ligga, finner vi ett problem med synen på våld som självvalt. Övning 4:1 behandlar just Martins val att slå Liv. Valet har två innebörder, det viktigaste är att Martin väljer *när* han blir våldsam mot Liv, det andra är *att* han blir våldsam mot Liv. Synen på män som använder våld som autonoma, placerar hela projektet mer i linje med politisk liberalfeminism – att individen är den viktigaste beståndsdel av ett samhälle.

Tes: Att slå sin partner är ett val
P1: *Människan har en fri vilja*
P1P1: *Alla människor slår inte sina partners*
P2: Den som slår någon gör det när och där det inte syns
P2C1: *Att välja var och när är inte detsamma som att ha ett fritt, aktivt val till någonting*
C1: *Martin är en människa fast i en struktur, där han inte ser möjligheter till andra val*
C1P1: *Att fokusera på Martins skuld är att inte lyfta diskussionen till en strukturell nivå*

Vi upplever att detta är ett rationellt resonemang då vi ser till följderna, eftersom det förmodligen är viktigt för unga män att förstå och bli inspirerade av sina möjligheter i sin mansroll. Däremot kan det ses som problematiskt då man inte ser normsystemet som dessa våldsmän skapats av som den sanna boven i dramat utan reducerar strukturella problem med våld till interpersonella problem i relationer. Övning 5:3 visar på samma fokus på agerandet som lösning på problematiken med våld i hemmet, då den ställer frågor med relativt givna svar av typen ”*Att Lennart inte blandar sig i Livs och Martins privatliv får allvarliga konsekvenser*”.⁶² Återigen kan man kommentera denna sorts argumentation med att naturligtvis är det viktigt ur ett utilitaristiskt perspektiv att ingen blir utsatt för våld men att fokusera på individuell aktion som en lösning kan bidra till att de strukturella aspekterna av problematiken kommer i skymundan.

5.2 Pamflettens ideologier och filmens

Filmen följer pamfletten bra, både ifråga om ideologi och hur övningarna presenteras i pamfletten. Familjen vi får följa i filmen känns framtagen för att kunna spegla en generell bild av hur en idealfamilj ska se ut, med en pappa som har bra jobb, två barn, radhus och hund. Jämför

---

⁶² Ingen ser oss (pamfletten), s. 32

man de teser vi fått fram ur pamfletten med filmen, blir det tydligt att dessa även överensstämmer med filmen. Det blir till exempel väldigt tydligt i filmen att Martin har ett val när han slår sina partners. Extra tydligt är tesen kring hur svartsjuka fungerar som en maktfunktion som är förtryckande. Detta utkristalliseras på flera ställen i filmen. Bland annat när Martin förbjuder Liv att träffa sin syster och när Martin slår henne för att han tror att Liv haft ett förhållande med deras granne. Filmen är ett bra komplement till pamfletten där filmen på ett pedagogiskt och okonstlat vis, förstärker det syfte man vill förmedla genom pamfletten. Att alla människor har ett val, blir till exempel tydliggjort på så sätt att man gjort ett bildspel av olika sekvenser i filmen vilka visar på hur arg Martin är (se ovan kapitel 4.2.2 Filmen – Pedagogiskt material). Det kan vara fruktbart att utöver dessa rent ideologiska aspekter av filmens handling, problematisera filmens roll som narration och dess inverkan på möjligheterna för filmen att avhandla känsliga genusteoretiska ämnen. Filmen använder sig av en klassiskt hollywoodsk berättarteknik⁶³, med en relativt trygg tidsföljd och med få karaktärer vars relationer till varandra presenteras direkt och med en spänningsuppbyggnad och en narrativ klimax. Vi ser, och har visat, hur filmens handling i flera fall på ett skickligt sätt relateras till de strukturella men framför allt individuella teserna i pamfletten. Här kan man dock ifrågasätta om detta är det vettigaste sättet att på ungefär fyrtio minuter film få eleverna uppmärksamma på problematiken med maskulinitet som en maktvariabel. Ensidigheten och den något genomsnittliga idealfamiljsmodellen som visas upp i filmen har många poänger. Att förhålla sig till normer kan i dessa fall innebära att lämna utrymme för tolkningsvariationer och igenkänningsfunktioner i filmen som kanske inte skulle ha uppstått annars, i en klassiskt uppbyggd hollywoodsk berättelse. Men det är just där vår invändning kommer; att makten som problematisk olik, ickenormativ och rent av progressiv, skulle ha kunnat få utrymme i filmen om den hade haft ett annat manus. En symptomatisk analys av filmen skapar frågor kring berättelsens struktur är så platt, varför det med nödvändighet finns en hjälte i filmen som tar fokus från de strukturer som ytterligare hade kunnat tydliggöras. Man hade kunnat exemplifiera våldets normaliseringsprocess genom att visa på de olika stegen utan att låta dem ske som en enig historia med samma karaktärer. Vi har grupperat teserna som i materialet direkt eller indirekt presenteras. Detta för att visa hur de på olika teoretiska nivåer spelar roll för skapandet av en ideologi. De grupper vi skapat är tre stycken:

---

⁶³ Bordwell och Thompson, 2004

1. Grupp ett utgör uttalade teser om hur våldet fungerar och kan definieras. Den första tesen är att i ett jämställt samhälle skulle inte våld förekomma i den utsträckningen som det förekommer idag. Den andra tesen är att makt och kontroll är förutsättningar för att kunna dölja våldet för omvärlden. I tes nummer tre hävdas att kärlek står i motsatsförhållande till kontroll och våld. Dessa tre teser upplever vi är relativt sammankopplade. De ger oss en bild av ett ojämnt samhälle som upprätthålls av känslor som är motsatta kärlek. Den sista och fjärde tesen har dock en aningen annorlunda karaktär, eftersom den förklarar varför detta samhälle upprätthålls: Att slå sin partner är ett val.
2. Grupp två bland teserna förklarar bakomliggande funktioner för att den första gruppens teser faktiskt upprätthålls, och besvarar och utvecklar tes fyra i ovanstående stycke. Den första tesen är att den stereotypa bilden av manlighet innefattar våld. Den andra tesen är att svartsjuka är en maktfunktion som är förtryckande.
3. Den tredje gruppens teser är utsagda i materialet men vi ser dem som nödvändiga och implicita och därför nästan viktigare att nämna än de faktiskt utskrivna teserna. Dessa är också två, den första är att barns lidande i våldsamma hem framför allt är ett uttryck för en problematisk maskulinitet och att lidandet främst kan lösas genom att förändra maskuliniteten. Den andra tesen är att det går att tala om maskulinitet för att illustrera makt och begreppsliggöra maktens funktioner.

Materialets svagheter respektive styrkor måste bedömas dels efter den ideologiska modell som vi här visat på men också utifrån en pedagogisk synvinkel, något som kunnat ge uppslag till en helt annan uppsats men som ändå är värt att här ta upp till diskussion. Att Martin skildras i filmen på så sätt att hans enda problem är att han slår sin fru, han är, utöver det, en ”lyckad människa” och det finns egentligen inga orsaker till hans beteende som hustrumisshandlare. Genom att skildra Martin på detta sätt, blir han mer eller mindre bara en bricka i strukturen. Man kan fråga sig huruvida denna mansskildring är så generaliserbar som det ges sken av. Kan de vara så att i och med att han är så lyckad, så blir våldet desto vidrigare? Detta problematiseras inte utifrån aspekten att hegemonins struktur är föränderlig, eftersom tyngdpunkten i materialet ligger på den hegemoniska maskuliniteten och inte på makt ur ett mer generellt perspektiv.

6 Avslutande diskussion

Syftet med uppsatsen har varit att analysera utbildningsmaterialet *Ingen ser oss* och placera det ideologiskt. Vi har i kapitel 5.1 i uppsatsen hittat ideologiska spår ur pamflettens respektive avsnitt och att ge en sammanfattad bild av dessa är inte helt oproblematiskt eftersom materialet uppmuntrar till självständigt tänkande för eleverna och tar många olika perspektiv i beaktande. Detta gör att det inte går att tala om en konsistent ideologi som genomsyrar materialet ur ett rent textanalytiskt hänseende. En annorlunda metod för att förstå och analysera materialet kanske hade varit effektiv ur en sådan aspekt men då hade delar av argumentationerna som vi baserar vår analys på, gått förlorade. Vad vi istället vunnit på detta tillvägagångssätt är att vi lyckats definiera olika ideologiska spår, markera dem och kartlägga dess återkommande på andra ställen i texten. Denna möjlighet har betytt mycket för oss, eftersom vi har funnit tre särskilt intressanta teoretiska aspekter av materialet, som är vitt skilda från varandra och inte ens nödvändigtvis befinner sig på samma teoretiska nivå.

Den första aspekten som vi tycker är särskilt viktig att belysa är den schablonisering av maskulinitet som görs i övningarna i framförallt avsnitt tre av pamfletten, där man i en övning som generaliserar maskulinitet försöker förklara maktskillnaden mellan de hegemoniska maskuliniteterna och de underordnade, samt de övermanliga män som skapar maktspelrum för de andra grupperna män. Det stora problemet som vi ser med detta tillvägagångssätt är att elevernas vardag skiljer sig från en sådan enkel strukturordning, genom subkulturer, trender och andra kulturella, klassmässiga och geografiska skillnader. Det blir lätt för eleverna att skapa bilden av dem själva som stående utanför den maktordningen som målats upp av dem själva – med hjälp av materialets angreppssätt. Ett annorlunda uppslag, som i stället skulle syfta till att förklara maktordningar i olika mindre, icke-normativa, grupper hade kunnat förklara makten, dess generella genuskopplingar och skillnader mellan olika hegemoniteter och snarare spela mot relationer som är viktiga för eleverna i deras vardag.

Den andra aspekten av materialet som är intressant ur ett teoretiskt perspektiv är att det finns en skillnad på vad som tas upp till diskussion och vad som lämnas osynliggjort i materialet. Den mest problematiska av dessa osynliggjorda punkter är familjen som institution och den tvåsamma

kärleken som innefattas av den. Istället fokuseras på maskuliniteten som hegemonitet, vilket ofta i materialet problematiseras utan att man vidare dissekerar frågan. Detta gäller främst i två fall, i det första fokuseras på barnens känslor och utsatthet i familjer där våld används som kontrollmedel. Här nämns inte den problematiska roll som familjen fått i vårt samhälle och det finns många sätt att problematisera slutenheten och bristen på insyn i familjer idag. Att inte någon ser barnens smärta är ett viktigt problem, minst lika viktigt som våldet i sig, men att då ta steget fullt ut och kritisera kärnfamiljsidealet görs inte i pamfletten. Att göra detta utifrån en kritik av den heteronormativitet som kärnfamiljen vilar på och är en del av, upplever vi som en naturlig lösning. Heteronormativiteten är den norm som har till följd att antaganden som att alla är heterosexuella samt att heterosexuella, monogama förhållanden är naturliga. Vidare grundar sig begreppet på en binär könsuppdelning, allt det som inte passar in i denna norm uppfattas som onaturligt och avvikande.⁶⁴ Att familjens funktion är heteronormerande kan förklaras utifrån Tiina Rosenbergs förklaring av Butlers queerteoretiska perspektiv ur *Könet brinner!* Judith Butler:

”Enligt Butler uttrycks heteronormativiteten i första hand genom tydliga och för alla begripliga genus. Heteronormativitet innebär ett antagande om att alla är heterosexuella och att det naturliga sättet att leva är heterosexuellt. Med termen heteronormativitet åsyftas de institutioner, strukturer, relationer och handlingar som vidmakthåller heterosexualitet som någonting enhetligt, naturligt och allomfattande.”⁶⁵

En av dessa tydligast nämnda institutioner är familjen, som i sitt upphöjande av tvåsamhetsförhållandet som boendeform tillåter att barn uppfostras i en sådan riskabel miljö utan enkla vägar ut. Samma problematik gäller definitionen av kärlek i avsnitt nummer sex i pamfletten, där man förhåller den våldsamma eller kontrollerande relationen till en relativt löst definierad normal relation. Att utgå från ett genusvetenskapligt synsätt och inte problematisera dessa vanliga relationer ger för oss intrycket av att det som presenteras i materialet är det som vem som helst skulle skriva under på och inte de romantiserade bilder av kärlek och tvåsamhet som samhället vilar på och som även dessa behöver problematiseras. Detta behöver inte ske utifrån ett queerfeministiskt perspektiv men att göra det är att försäkra ett ifrågasättande av de samhälliga fundament som låser bilden av tvåsam heterosexuell kärlek som någonting vackert och statiskt.

---

⁶⁴ Rosenberg, 2002

⁶⁵ Rosenberg, 2005

En tredje aspekt som närmar sig i materialet och når sitt klimax i de sista kapitlen är ansvarsfrågan. Vem borde göra något? I flera fall visar man i materialet tydligt på den enskilda individens ansvar och plikter. Man frågar retoriskt eleverna om det är fel att ingripa då man vet att någon blir utsatt för våld och i diskussionen om filmens våldsman Martin beskrivs Martins val att slå sina kvinnor, utifrån argumentet att detta våld är kontrollerat. Att beskriva dessa val är enligt vår uppfattning att skuldbelägga dem som upprätthåller den förtrycksapparat som män i allmänhet tjänar på. Detta får också följden att materialet indirekt positionerar sig liberalfeministiskt ur ett politiskt perspektiv. Liberalfeminismen har sin grund i den liberala ideologin som under slutet av 1700- och under 1800-talet växte fram som en motpol till de auktoritära politiska ideologierna. Wollenscraft var en de första liberalfeministerna och protesterade mot att kvinnorna i den franska revolutionen inte blev jämställda männen, trots att de kämpat sida vid sida.⁶⁶ Birgitta Ohlsson, som är en uttalad liberalfeminist tycker inte att man kan skuldbelägga männen, som kollektiv, för patriarkatet. Hon tycker en sådan handling är lika befängd som att beskylla alla tyskar för nazism eller att alla vita har skuld till kolonialismen. Istället vill Ohlsson att ribban för vad en ”god man” är, höjs. Enligt henne är liberalfeminismen en feminism som står för att varje individ, man som kvinna, ska välja att leva ett på allvar jämställt liv, med lika ansvar för familj samt aktivt protestera när en kvinna blir diskriminerad.⁶⁷ Liberalfeminismen står alltså för en relativt individrelaterad feminism, där ansatser till att problematisera heteronormativitet, hegemoni och maktaspekter inte görs i så stor utsträckning utifrån ett strukturellt perspektiv.

Dessa tre aspekter till trots, blir kanske en ideologianalys av ett utbildningsmaterial som detta lite platt. I relation till vad som hade kunnat göras genom andra analytiska ansatser, till exempel hur materialet fungerar under en direkt observation i ett klassrum. Att ta sig an denna aspekt av materialet hade varit ett alldeles för omfattande projekt för en uppsats på C-nivå, då både tid och uppsatsens storlek varit begränsade. Däremot anser vi att ett sådant projekt hade förutsatt denna sorts teoretiska analys som förarbete. För att skapa kontrast till den torra och världsfrånvända analys vi bidragit med i denna uppsats vill vi dock passa på att kortfattat diskutera våra resultat i relation till materialets pedagogiska möjligheter. Här är Säljös problematiserade av svenskt utbildningsväsende viktigt att ta i beaktande – kan man se på kunskap som objektiv och vad får

---

⁶⁶ www.wikipedia.org

⁶⁷ www.birgitta.nu

det för konsekvenser?⁶⁸ Ett tydligt exempel är de politiska undertoner vi ser i utbildningsmaterialet; är de ett problem, eller borde eleverna snarare vara medvetna om att allt de någonsin lärt sig är ideologiserat? Detta är inte en frågeställning vi kommer att besvara men något som är värt att hålla i minnet när man läser denna slutdiskussion. För att belysa de pedagogiska aspekterna av materialet har vi valt tre kriterier för kunskapande som vi upplever att materialet i teorin kan leva upp till. Vi har valt att utgå från enskilda elevers möjligheter till lärande och att sätta upp tre mål som ett feministiskt utbildningsmaterial rimligtvis borde sträva efter:

1. Elevens individuella möjlighet till förändring

Denna punkt ser vi som den absolut viktigaste punkten utifrån elevernas synvinkel. Kan eleverna ta till sig att de alla kan bidra till ett vänligare klimat på skolgården är detta en seger så ljuv som färska jordgubbar och grädde. Vi menar att eleverna har, utifrån materialets potential, en stor möjlighet att se på mäns våld mot kvinnor med andra ögon efter att ha diskuterat och sett filmen. Eftersom tyngdpunkten i materialet är på mannen, kan tyckas att materialet enbart ska visas för killarna. Vi är trots detta övertygade om att många tjejer går ut ur klassrummen med en viss känsla av ”nu jävlar ska ingen kille sätta sig på mig”. Detta känns dessutom som materialets huvudsakliga mål. När Freja i filmen hjälper sin mamma till sjukhuset visar detta på någonting större – även en tonåring kan ställa sig upp i kampen för kvinnors rättigheter. Ett problem med den här effekten hos materialet är att den, som vi nämnt tidigare, talar mycket av liberalfeminismens språk, människor gör val, människans enskilda förändring står i centrum och så vidare. Det är lätt att göra människor feministiskt medvetna utifrån en sådan positionering men tyvärr kan det tydliga politiska ställningstagandet verka beklämmande ur en undervisningsaspekt.

2. Elevens individuella förhållande till strukturen

Eftersom materialet är så pass individrelaterat som det är, ser vi positivt på att elever oavsett kön inte känner att ”det händer inte mig”. Vad gäller förståelsen specifikt för killarna, tror vi att sannolikheten att de inte tar materialets bild av maskulinitet och makt på allvar inte är så stor att detta är någonting man kan klandra materialet för. Materialet är skickligt upplagt så

---

⁶⁸ Säljö, 2002

att eleverna inte kan värja sig med argument av typen ”jag har aldrig slagit någon tjej/kvinna, så jag behöver inte göra något” . Ansvarsfrågan är klar – det är den enskilde förtryckande individen som är direkt ansvarig för det ojämlika maktförhållandet. Eftersom filmens familjekaraktärer skildras, så vitt vi kan utläsa, som en till ytan ytterst normativ idealfamilj, tror vi att trots att många elever inte känner att familjen är deras egen kan de genom denna skildring förstå att mäns våld mot kvinnor kan ske i alla familjer, ”vanliga” som ”ovanliga”. Däremot anser vi att det är problematiskt att ifrågasätta en del av en mansroll, den våldsamme, utan att våga ifrågasätta kontexten som fenomenet uppstår i, och hur de verkar i symbios med varandra. Kan en traditionell familjebildning till exempel finnas och fungera utan den stereotypa mansrollen som besitter den största makten? Ur ett genusvetenskapligt perspektiv tycks materialet inte ifrågasätta någonting annat än just könsmönster, vilket tyvärr tar udden av materialets slagkraft. Vi skulle önska att materialet visade en större förståelse för samhället och relationer som konstruktioner möjliga att förändra men också att det skapade en större förståelse för hur olika maktstrukturer när varandra och varken kan eller bör separeras på det sätt som görs.⁶⁹ Detta hade till exempel kunnat göras om man frångick den hollywoodska berättartraditionen som används i filmen och istället visat upp de aspekter av makt som gör att olika våldsamma förhållanden mellan helt olika människor liknar varandra.

3. Förståelse av strukturen och dess bakomliggande teorier

I och med att materialet betonar antibiologism, tror vi att det finns chanser för att eleverna ändrar eller förstärker sin uppfattning kring mannens våld som en företeelse som förväntas av honom och inte som något av naturen givet. Att det finns strukturer i vårt samhälle vilka gör att mannen har en överordnad position gentemot kvinnan är även detta på ett pedagogiskt sätt redovisat i materialet. Dessvärre försvinner här en del av problematiken bakom till exempel Connells maskulinitetsteori – den att samhället är indelat i många subkulturer och visserligen finns det en generell manlighet men i många miljöer är det inte alls den uppmålade bilden av hegemonisk maskulinitet som i realiteten står för makten. Därför kan vi sakna ett problematiserande av makt som begrepp, vilket å andra sidan ofta tenderar att resultera i

---

⁶⁹ de los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana, 2005

trötta och strukturalistiska marxistiska argument som måste bemötas med samma skepsis som de kring hegemonisk maskulinitet.

Vi anser att vi härmed har fått svar på vår huvudsakliga frågeställning och att det varit fruktbart att använda den torra, filosofiska metod vi valde för att greppa och bryta ner vår empiri. De ideologier som vi funnit i materialet redovisas i kapitel 5.1, uppdelade i olika tendenser som behandlas separat. Problemen med dessa argumentationer, dels separerade dels som fullständig text, har vi diskuterat i kapitel 5.2, där vi även beskrivit hur filmen förhåller sig till dessa ideologier. Den mer praktiska frågan kring elevers förståelse av makt, genus och våld har vi på grund av vårt tillvägagångssätt inga empiriska svar på men de tas upp för diskussion i detta kapitel.

7 Referenser

Tryckt litteratur

African masculinities: men in Africa from the late nineteenth century to present., (Red.) Ouzgane, Lahoucine och Morrell, Robert. Palgrave Macmillan, 2005.

Bergström, Göran och Borelius, Kristina. *Textens mening och makt*, Studentlitteratur, 2000.

Bordwell, David, och Thompson Kristin, *Film art – an introduction*, McGraw-Hill, 2004.

Connell, R.W., *Maskuliniteter*. Daidalos, 1995.

Connell, R.W., *Om Genus*. Daidalos, 2002.

Hearn, Jeff, *The violence's of men*, Sage publications, 1998.

Holmberg, Carin, *Det kallas kärlek*, Alfabeta bokförlag, 1993

Johansson, Thomas, *Det första könet? mansforskning som reflexivt projekt*, Studentlitteratur, 2000.

De los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana, *Intersektionalitet*, Liber, 2005.

Pedagogisk Uppslagsbok, Informationsförlaget, 1996.

Rosenberg, Tiina, *Queerfeministisk Agenda*, Bokförlaget Atlas, 2002.

Rosenberg, Tiina, *Könet brinner! Judith Butler*, Natur och Kultur, 2005.

Svensson, Per-Gunnar & Starrin, Bengt, *Kvalitativa studier i teori och praktik*, Studentlitteratur, 1996.

Säljö, Roger, *Lärande i praktiken*, Bokförlaget Prisma, 2002.

Tanesini, Alessandra, *An Introduction to Feminist Epistemologies*, Blackwell Publishers, 1999.

Webbplatser

www.birgitta.nu , Ohlsson, Birgitta *Liberalerna de första feministerna*, 2007-05-01

<http://regeringen.se/sb/d/7613/a/80941> , 2007-05-02